

Sylwetki wybitnych adwokatów

Adam Redzik

EMIL HENRYK SZLECHTER (1906–1995) – W DWUDZIESTĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI

Jeszcze przed rokiem prawdopodobnie nikt w Polsce nie pamiętał o człowieku, który przed wojną był wziętym lwowskim adwokatem, w czasie wojny żołnierzem Wojska Polskiego, potem Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość we Francji, a po wojnie wybitnym znawcą praw antycznych i wykładowcą akademickim. Życie i dokonania tego człowieka zaginęły w pomroce dziejów i zapewne – gdyby nie przygotowanie książki poświęconej jego bratu Emanuelowi¹ – nadal wydawałoby się, że adwokat Emil Henryk Szlechter – podobnie jak brat – zginął w czasie Holokaustu². Tak jednak nie było.

Jakiś czas temu, czytając opracowanie z zakresu praw antycznych, w bibliografii spostrze-

Emil Henryk Szlechter w czasie służby w Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość w 1944 r. Kserokopia legitymacji

głem nazwisko „E. Szlechter”. Pomyślałem, że pewnie potomek którejś z wielu rodzin noszących to nazwisko w Polsce przed II wojną światową, np. z Mazowsza. Wyszukiwarka internetowa pozwoliła mi ustalić, że Émile Szlechter opublikował dużo opracowań o prawach starożytnego Bliskiego Wschodu – sumeryjskim, asyryjskim, babilońskim. Nie zbliżało to jednak do połączenia Szlechter z Tuluzy ze Schlechtem ze Lwowa, tym bardziej że ten w Tuluzie zajmował się prawami antycznymi, a ten ze Lwowa był praktykującym adwokatem... odległe mimo wszystko obszary. Dopiero natknięcie się na wspomnienie napisane przez Reinholda Beuer-Tajovsky’ego – pasierba Emila – umieszczone w serwisie

¹ Efektem ich jest artykuł: A. Redzik, *Jak twórca szlagierów wszech czasów nie został adwokatem – rzecz o Emanuelu Schlechterze (1904–1943)*. W 110. rocznicę urodzin i 70. rocznicę śmierci, „Palestra” 2014, nr 1–2, s. 245–255. Zob też: A. Redzik, *Życie z piosenką. O lwowskim prawniku Emanuelu Schlechterze, którego śpiewamy, którym mówimy, którego nie pamiętamy*, „Kurier Galicyjski” 2013, nr 20 (192), 29 października–14 listopada 2013 r., s. 26–27.

² Takie informacje pojawiły się nie tylko w Polsce, ale też w Yad Vashem w Izraelu.

Wirtualny Sztetl³ – pozwoliło bez wątpienia ustalić, że mam do czynienia z młodszym bratem autora szlagierów wszech czasów Emanuela Schlechtera (Schlechtera)⁴.

Przypadająca 14 stycznia br. dwudziesta rocznica śmierci wydaje się dobrą okazją do przedstawienia życia i dzieła adwokata Emila Henryka Schlechtera (do 1939 r. Schlechtera), w rok po przypomnieniu na łamach „Palestry” dokonań jego wybitnego brata⁵. Słusznie wszak napisał wspomniany Reinhold Beuer-Tajovsky: „Emile Henryk Schlechter’s life stands out in that he also became one of Poland’s unsung war heroes”⁶.

Emil Henryk Schlechter (Schlechter) urodził się 14 stycznia 1906 r. we Lwowie w rodzinie Jakuba Jana (Leiba)⁷ – malarza pokojowego oraz Adelajdy (Adeli, Eidel) z domu Begeleiter⁸ – prawdopodobnie zajmującej się domem. Rodzina była zasymilowana, czego potwierdzeniem są postawy i losy potomstwa, szczególnie dwóch najstarszych synów – Emanuela i Emila.

Starszym bratem Emila Henryka był wspomniany Emanuel, urodzony 9 października 1904 r. Miał też młodszą siostrę Różę Marię, urodzoną w 1908 r., oraz młodszego brata Maurycego, urodzonego ok. roku 1914⁹. Wychowywał się w domu rodzinnym we Lwowie przy

ul. Lwowskiej 32. Ukończył pobliską szkołę ludową (w okresie I wojny światowej), po czym wstąpił do ośmioklasowego znakomitego Państwowego Gimnazjum nr V im. hetmana Stefana Żółkiewskiego – śladem starszego brata. W tymże gimnazjum zdał 19 maja 1926 r. egzamin dojrzałości¹⁰, po czym postanowił zapisać się na studia na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (UJK). Podobnie jak brat wybrał studia prawnicze, z tym że Emanuel wkrótce po zapisaniu się na Wydział Prawa i Umiejętności Politycznych UJK w 1923 r. postanowił jednak, że woli studia polonistyczne na Wydziale Filozoficznym i jeszcze w tymże 1923/1924 roku akademickim rozpoczął owe studia, zarzucając na kilka lat studia prawnicze. Tymczasem Emil Henryk wybrał prawo i konsekwentnie studiował je na najlepszym fakultecie prawniczym w kraju – od 1926 do 1930 r.

W czasie czteroletnich studiów prawniczych wysłuchał wykładów wybitnych uczonych, takich jak romaniści Leon Piniński, Marcelli Chlamtacz, historycy prawa Oswald Balzer, Władysław Abraham i Przemysław Dąbkowski oraz m.in. Maurycy Allerhand, Aleksander Dołński, Ludwik Ehrlich, Roman Longchamps de Bérrier, Kazimierz Przybyłowski i Juliusz Makarewicz¹¹. Uczestniczył w seminariach z prawa

³ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Schlechter*, <http://www.sztetl.org.pl/en/article/lwow/16,accounts-memories/41827,the-three-lives-of-the-polish-war-hero-emile-h-slechter/> (dostęp: 11 stycznia 2015 r.).

⁴ Jeszcze przed rokiem nie miałem wiedzy o powojennym życiu Emila Henryka. A. Redzik, *Jak twórca szlagierów wszech czasów nie został adwokatem – rzecz o Emanuelu Schlechterze (1904–1943)*, s. 245–247.

⁵ A. Redzik, *Jak twórca szlagierów wszech czasów nie został adwokatem – rzecz o Emanuelu Schlechterze (1904–1943)*. Zob. http://palestra.pl/pdf_pliki/36_redzik_schlechter.pdf

⁶ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Schlechter*.

⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie), dalej: CDIAUL, f. 701, op. 2, spr. 976 – Spis wyborców członków do Rady Wyznaniowej Żydowskiej we Lwowie w 1898 r., k. 724v. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), zesp. 300, sygn. 599, s. 17; Zaświadczenie wystawione przez Konsulat RP w Tuluzie 22 stycznia 1945 r. – tu ojciec wymieniony jako Jan Jakób.

⁸ AGAD, zesp. 300, sygn. 599, s. 17. Державний архів Львівської області (Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego), dalej: DALO, f. 26, op. 15, spr. 231, k. 392, 627.

⁹ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Schlechter*.

¹⁰ *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1925/26*, s. 19.

¹¹ Na pierwszym roku: prof. Kamil Stefko (teoria prawa), prof. Leon Piniński i prof. Marcelli Chlamtacz (prawo rzymskie), prof. Oswald Balzer (historia ustroju Polski), prof. Przemysław Dąbkowski (historia prawa polskiego i historia prawa zachodnio-europejskiego), na roku drugim: prof. Władysław Abraham (prawo kościelne), prof. Edward Dubanowicz (konstytucja RP), prof. Ludwik Ehrlich (prawo polityczne i prawo narodów), prof. Stanisław Grabski (ekonomia społeczna), prof. Stanisław Głąbiński (polityka ekonomiczna), doc. Leon Halban (stosunek kościoła do

rzymskiego (Piniński) i teorii prawa (Stefko)¹². W czasie studiów był członkiem Towarzystwa „Biblioteka Słuchaczy Prawa” (1926/1927)¹³, Towarzystwa Żydowskich Studentów Prawa (1926/1927)¹⁴, Żydowskiego Towarzystwa Prawników (1927–1929)¹⁵ i Związku Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej (1929/1930)¹⁶.

Podczas studiów prawniczych Emil Henryk Schlechter zdał cztery egzaminy roczne (przed komisjami składającymi się z profesorów i docentów wykładających na danym roku)¹⁷. Zdanie czwartego egzaminu rocznego było równoznaczne z uzyskaniem stopnia magistra praw.

Po ukończeniu studiów rozpoczął staż kandydacki do adwokatury, czyli aplikację adwokacką, która na gruncie austriackiej ordynacji adwokackiej z 6 lipca 1868 r., ciągle obowiązującej w dzielnicy poaustriackiej, trwała siedem lat. W międzyczasie zmieniła się regulacja adwokacka, gdyż 1 listopada 1932 r. weszło w życie Rozporządzenie Prezydenta RP z 7 października

1932 r. *Prawo o ustroju adwokatury*, które w art. 120 stanowiło, że „kandydaci adwokaccy na obszarze mocy obowiązującej ustawy z dnia 6 lipca 1868 r. (Dz. u. p. austr. Nr 96) będą dopuszczeni do złożenia egzaminu według przepisów niniejszego prawa po odbyciu co najmniej pięcioletniej aplikacji, wliczając w to okres aplikacji sądowej”¹⁸. Na jej podstawie w 1935 lub 1936 r. Emil Henryk Schlechter został wpisany na listę adwokatów Izby Adwokackiej we Lwowie – najliczniejszej izby adwokackiej w Polsce. Wkrótce uruchomił kancelarię pod jednym z najlepszych adresów Lwowa – ulicy Akademickiej, pod numerem 23¹⁹. Jak radził sobie jako adwokat? Jakie sprawy prowadził? Jakie obroty i jakich klientów miała jego kancelaria? Czy angażował się w działalność samorządu adwokackiego? Na pytania te (jak i wszelkie związane z wykonywaniem zawodu) nie sposób odpowiedzieć z uwagi na zaginięcie podczas II wojny światowej wszelkiej dokumentacji Izby Adwokackiej

państwa), doc. Gustaw Załęcki (teoria inflacji), doc. Tadeusz Silnicki (źródła prawa kościelnego), na roku trzecim: prof. Juliusz Makarewicz (prawo i proces karny), prof. Julian Nowotny (historia filozofii prawa, prawo prasowe, proces karny), prof. Włodzimierz Sieradzki (medycyna sądowa i psychopatologia), dr Bronisław Łukomski (technika śledztwa), doc. Tadeusz Bigo (nauka administracji i prawo agrarne), dr Wiktor Hamerski (prawo leśne), prof. Stanisław Głabiński (prawo skarbowe), prof. Aleksander Doliński (prawo górnicze i naftowe), prof. Juliusz Makarewicz (polityka kryminalna), prof. Zbigniew Pazdro (ćwiczenia administracyjne), doc. Jan Piekalkiewicz (statystyka), na roku czwartym: prof. Roman Longchamps de Bériér (prawo cywilne zobowiązania i prawo cywilne wg Kodeksu Napoleona), prof. Kazimierz Przybyłowski (prawo cywilne rzeczowe i spadkowe), prof. Aleksander Doliński (prawo handlowe – wykład i ćwiczenia, prawo prywatne międzynarodowe, polskie prawo spółdzielcze), prof. Kamil Stefko (prawo procesowe i konkursowe), DALO, f. 26, op. 15, spr. 220, k. 351–351v – Karta wpisu na rok pierwszy studiów 1926/1927; DALO, f. 26, op. 15, spr. 223, k. 334–334v – Karta wpisu na rok drugi studiów 1927/1928; DALO, f. 26, op. 15, spr. 227, k. 327–327v – Karta wpisu na rok trzeci studiów 1928/1929; DALO, f. 26, op. 15, spr. 231, k. 393–393v – Karta wpisu na rok czwarty studiów 1929/1930; DALO, f. 26, op. 15, spr. 464, k. 396–397v – Absolutorium Emila Henryka Schlechter.

¹² DALO, f. 26, op. 15, spr. 464, k. 396.

¹³ DALO, f. 26, op. 15, spr. 220, k. 351 – Karta wpisu na rok pierwszy studiów 1926/1927.

¹⁴ DALO, f. 26, op. 15, spr. 220, k. 351 – Karta wpisu na rok pierwszy studiów 1926/1927.

¹⁵ DALO, f. 26, op. 15, spr. 223, k. 334 – Karta wpisu na rok drugi studiów 1927/1928. DALO, f. 26, op. 15, spr. 227, k. 327 – Karta wpisu na rok trzeci studiów 1928/1929.

¹⁶ DALO, f. 26, op. 15, spr. 231, k. 393 – Karta wpisu na rok czwarty studiów 1929/1930.

¹⁷ Pierwszy egzamin roczny Emil Henryk Schlechter zdał z wynikiem dobrym 10 czerwca 1927 r. (prezesem komisji egzaminacyjnej był prof. Oswald Balzer), drugi z wynikiem dostatecznym, gdyż w terminie nie zaliczył prawa politycznego (prezesem komisji był prof. Władysław Abraham), dlatego poprawiał egzamin 28 listopada 1928 r., trzeci z wynikiem dobrym z odznaczeniem z nauki skarbowości – 4 lipca 1929 r. (prezesem komisji był prof. Stanisław Starzyński), czwarty zaś z wynikiem dobrym 30 czerwca 1930 r. (prezesem komisji był prof. Aleksander Doliński). DALO, f. 26, op. 15, spr. 220, k. 35; DALO, f. 26, op. 15, spr. 223, k. 334v; DALO, f. 26, op. 15, spr. 464, k. 396–397v.

¹⁸ Dz.U. z 1932 r. nr 86, poz. 733.

¹⁹ *Kalendarz informator sądowy na rok 1938*, oprac. J. Kiriczkenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz, Wydawnictwo „Biblioteka Prawnicza”, Warszawa 1937, s. 314.

we Lwowie. Można zaryzykować jednak stwierdzenie, że kancelaria musiała przynosić co najmniej dobre dochody, w przeciwnym razie nie byłoby go stać na prowadzenie jej w tak atrakcyjnym miejscu Lwowa. Od ok. 1937 mieszkał z rodziną przy ul. Balonowej 7 (Zamarstynów).

W sierpniu Emil Henryk Schlechter został zmobilizowany i prawdopodobnie brał udział w obronie Lwowa. Zapewne we wrześniu 1939 r. opuścił miasto, zostawiając w nim żonę oraz dzieci, i przedostał się do Rumunii²⁰. Granicę z Rumunią przekroczył prawdopodobnie jako żołnierz Wojska Polskiego. W wydanym w 2013 r. zbiorze dokumentów dotyczących uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1947 wymieniony został jako Emil Schlechter (*sic!*)²¹. Dowiadujemy się z tego zbioru, że w październiku 1939 r. Emil Schlechter był w licznej grupie polskich uchodźców, którzy przybyli do okręgu Botoszany (rum. Botoșani), a wizę wyjazdową otrzymał w miejscowości Braiła (rum. Brăila) 11 października 1939 r.²²

Tylko w dniach 17 i 18 września 1939 r. granicę polsko-rumuńską przekroczyło kilkadziesiąt tysięcy ludzi – na lotnisku w Czerniowcach wylądowało 200 samolotów cywilnych i wojskowych, a przez przejście graniczne w Wyżnicy przejechało około 300 samochodów osobowych i ciężarowych oraz wkroczyło 10 kompanii piechoty Wojska Polskiego²³ – możliwe, że wśród owych żołnierzy był Schlechter. Badacze przyjmują, że szacunkowa liczba uchodźców w końcu września wynosiła 100 000²⁴. Rumuni przyjęli Polaków raczej bardzo dobrze, np. w Botoszanach, gdzie przebywał Schlechter, tylko 25 września oddali do dyspozycji dwóch tysięcy polskich

uchodźców ponad 300 przygotowanych przez siebie pomieszczeń – nawiasem mówiąc, prawie połowę z owych dwóch tysięcy uchodźców w okręgu Botoszany stanowili polscy Żydzi. Z kolei wpływowa gmina żydowska w Bacău stworzyła nawet Komitet Pomocy Uchodźcom Żydowskim z Polski. Aktywnie działał zorganizowany przez polskich dyplomatów przy wsparciu rządu rumuńskiego Centralny Polski Komitet Pomocy Uchodźcom z siedzibą w Bukareszcie²⁵. Władze Rumunii stworzyły osiemnaście obozów dla uchodźców oraz jedenaście obozów dla wojskowych, a ponadto dwa wyodrębnione miejsca dla dygnitarzy politycznych²⁶. Jesienią pozwoliły, aby Polacy mogli wyjeżdżać – przede wszystkim do Francji, ale też do Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Turcji, na Bliski Wschód i do Północnej Afryki²⁷.

Dalsze losy wojenne Emila Henryka znamy dzięki wspomnianemu wyżej pasierbowi – *nota bene* amerykańskiemu weteranowi wojennemu²⁸. Jeszcze jesienią 1939 r. Emil Schlechter opuścił Rumunię i odbył wraz z licznymi kolegami tułaczkę w kierunku Francji. W marcu 1940 r. Schlechter został wcielony w skład pierwszej dużej jednostki Wojska Polskiego sformowanej we Francji, czyli 1 Dywizji Piechoty – do 1 Batalionu Grenadierów Warszawy i zarejestrowany pod nr. 39 800²⁹. Niewykluczone, że właśnie wtedy spolszczono pisownię jego nazwiska ze „Schlechter” na „Szlechter” i ta forma przeszła po naturalizacji do jego francuskiego stanu cywilnego.

1 Dywizja Piechoty tworzona była od 13 listopada 1939 r. w obozie Coëtquidan w Bretanii z żołnierzy i oficerów pochodzących z oddzia-

²⁰ *Polscy uchodźcy w Rumunii 1939–1947. Dokumenty z Narodowych Archiwów Rumunii, część pierwsza*, Warszawa–Bukareszt 2013, s. 592.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem* – numer Emila to 1730.

²³ *Ibidem*, s. CXXI.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Szerzej: *ibidem*, s. CXXVII.

²⁶ *Ibidem*, s. CXXIII.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

²⁹ *Ibidem*.

łów polskich zgrupowanych w Coëtquidan oraz żołnierzy z ewakuacji z Rumunii i Węgier. 3 maja 1940 r. jednostkę nazwano 1 Dywizją Grenadierów (fr. *1ère Division des Grenadiers*). Początkowo 1 Dywizją dowodził gen. Stanisław Maczek (dowódca oddziałów polskich w Coëtquidan), a w styczniu 1940 r. zastąpił go płk dypl. Bronisław Duch (od 3 maja 1940 r. generał brygady). Wiosną 1940 r. Wojsko Polskie we Francji osiągnęło liczebność ok. 85 000 żołnierzy.

W drugiej połowie kwietnia 1940 r. 1 Dywizję Grenadierów rozlokowano w strefie przyfrontowej w okolicy Colombey-les-Belles w Lotaryngii, gdzie kontynuowano szkolenia i dostarczano sprzęt. Historycy wskazują, że żołnierze spotkali się z nieprzychylnością ludności cywilnej. 10 maja 1940 r. rozpoczęła się tzw. kampania francuska atakiem wojsk hitlerowskiej III Rzeszy Niemieckiej. 18 maja 1940 r. 1 Dywizja Grenadierów weszła w skład XX korpusu armii francuskiej – składającego się z francuskiej 52 Dywizji Piechoty i grupy fortecnej Sarry, która znajdowała się w rejonie Sarry – jednego z odcinków linii Maginota. Początkowo poszczególne oddziały Dywizji były rozdzielone pomiędzy jednostki francuskie, ale gdy 14 czerwca 1940 r. Niemcy uderzyli na wojska francuskie w tym rejonie, dywizja stanowiąła całość. Stan liczebny, jaki Dywizja osiągnęła w czerwcu, to 16 165 żołnierzy – była więc formalnie pełnowartościową jednostką bojową³⁰.

14 czerwca Grenadierzy walczyli z niemieckim 243 pułkiem (Infanterie-Regiment 243) płk. Emila Zellnera, wchodzącym w skład 60 Dywizji Piechoty gen. Georga Eberhardta.

W nocy z 14 na 15 czerwca tego roku bataliony 1 i 2 brały udział w obronie Honskirch, gdzie Szlechter został ranny³¹. Fatalne zaopatrzenie dla Dywizji ze strony francuskiej i problemy w dowodzeniu powodowały, że Polacy ponosili ogromne straty. 16 czerwca Dywizja broniła linii Dieuze–Azoudange – 2 batalion wycofał się w rejon Guinzeling, 1 batalion w rejon Loudrefing z zadaniem prowadzenia działań opóźniających i wycofania się w kierunku na Azoudange, 3 batalion został zaś skierowany do odvodu Dywizji³². W tym czasie, po opatrzeniu ran, Emil Szlechter znalazł się w wirze walki przeciwko 60 Dywizji Piechoty i 75 Dywizji Piechoty gen. Ernsta Hammera³³. Polacy ponieśli ogromne straty, które wyniosły ok. 5000 żołnierzy³⁴. Batalion Szlechterza został rozbity na południe od Lagarde (w departamencie Moselle), a ocaleni żołnierze, w tym Szlechter, dostali się do niewoli³⁵. Dywizja straciła 35% zdolności bojowej i 21 czerwca rozkazem gen. Władysława Sikorskiego została rozwiązana. Żołnierze, małymi grupami przedzierając się przez lasy, dotarli na południe Francji, skąd większość ich została ewakuowana do Anglii³⁶, część zaś pozostała we Francji.

Emil Szlechter do niewoli dostał się w St. Die (Vosges) 17 czerwca 1940 r. i był przez pewien czas internowany w niemieckim stalagu w górach Jura na pograniczu francusko-szwajcarskim. Po wyjściu na wolność został 24 października 1940 r. zdemobilizowany z powodu stanu zdrowia, a ostatecznie przeniesiony do cywila 2 października 1941 r.³⁷ Zamieszkał w Tuluzie, gdzie wkrótce został

³⁰ *Encyklopedia wojskowa. Dowódcy i ich armie, historia wojen i bitew, technika wojskowa*, N-Ż, Warszawa: PWN, Belona 2007, s. 118; J. Smoliński, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie: 1939–1945*, Warszawa: Egros 1999. http://pl.wikipedia.org/wiki/1_Dywizja_Grenadier%C3%B3w#CITEREFZuziak2013; http://pl.wikipedia.org/wiki/1_Pu%C5%82k_Grenadier%C3%B3w_Warszawy (dostęp: 14 stycznia 2015 r.).

³¹ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

³² http://pl.wikipedia.org/wiki/1_Pu%C5%82k_Grenadier%C3%B3w_Warszawy (dostęp: 14 stycznia 2015 r.).

³³ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

³⁴ Zupełnie nie odpowiada tym liczbom *Wykaz poległych i zmarłych żołnierzy polskich sił zbrojnych na obczyźnie w latach 1939–1946*, Londyn 1950, s. 1–3.

³⁵ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

³⁶ *Encyklopedia wojskowa. Dowódcy i ich armie, historia wojen i bitew, technika wojskowa*, N-Ż, s. 118.

³⁷ Ustalenie właściwych dat na podstawie dokumentu przekazanego autorowi przez prof. Sophie Démare-Lafont pn. *Fiche de démobilisation*, kopia w zbiorach autora.

żołnierzem Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość „Monika” (dalej: POWN), utworzonej we wrześniu 1941 we Francji w tzw. wolnej strefie Vichy przez byłego konsula generalnego RP w Lille Aleksandra Kawałkowskiego (1899–1965), potem komendanta POWN.

Organizacja podlegała bezpośrednio Ministerstwu Spraw Wewnętrznych Rządu RP w Londynie. Zadaniem jej było przygotowanie akcji zbrojnej w okresie lądowania alianatów w północnej Francji, a także zapewnienie rezerw i uzupełnień dla Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz utrzymanie wpływów politycznych władz polskich w Londynie w środowiskach Polonii francuskiej i belgijskiej. Członkowie POWN prowadzili działalność wywiadowczą (wywiad polityczny i gospodarczy), a także realizowali propagandę antyniemiecką i zwalczali wpływy komunistów. W 1943 r. wyodrębniono w Organizacji pion wojskowy „Monika W” pod dowództwem majora Antoniego Zdrojewskiego (1900–1989).

Emil Szlechter formalnie został członkiem POWN 10 listopada 1943 r. jako aspirant w Podgrupie Toulouse i kierownik Działu Łączności z Résistance Francuską (*Chef du Service de Liaisons avec la Résistance Française*) – używał pseudonimu „Grzywa”³⁸.

W 1944 r. oddziały „Moniki W” brały udział w wyzwolaniu Francji, stanowiąc autonomiczną część Francuskich Sił Wewnętrznych (*Forces françaises de l'intérieur* – FFI)³⁹. W walkach prawdopodobnie brał udział Szlechter. 11 września 1944 r. Komisarz Rejonu Wojskowego w Tuluzie powierzył podporucznikowi Szlechterowi misję organizacji Milicji Patriotycznej (*Milices Patriotiques*) w Tuluzie⁴⁰. 19 marca 1945 r. Szef

Główny POWN i jednocześnie Minister Pełnomocny Ambasady RP wysłał do Szlechtera pismo o treści: „Zaświadczam, że z tytułu zasług, oddanych sprawie obrony Państwa w szeregach Polskiej Organizacji Walk o Niepodległość, został pan mianowany z dniem 1-go września 1944 r. podporucznikiem na czas wojny. Jako Szef Główny POWN składam Panu z tego powodu jak najbardziej serdeczne życzenia”⁴¹. Owym Szefem Głównym był „Justyn”, czyli wspomniany wyżej Aleksander Kawałkowski. Kilka miesięcy później, zarządzeniem Prezydenta RP z 12 kwietnia 1945 r., Emil Szlechter odznaczony został Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami⁴².

Nie wiemy, czy w latach 1939–1943, czyli od początku wojny do prawdopodobnie śmierci ostatnich członków rodziny, Emil miał jakiś kontakt ze Lwowem – z żoną, braćmi, siostrą. Z pewnością pod koniec wojny domyślał się, jaki był ich los, ale długo żył nadzieją, że może jednak ktoś przeżył. Poszukiwał. Bezskutecznie.

Utrata wszystkich bliskich spowodowała, że Emil Henryk przeżył niewyobrażalną traumę. Uciekał w świat literatury i nauki. Wkrótce zerwał związki z ojczyzną, co nie może dziwić. Dzięki zasługom dla Francji w okresie wojny w 1949 r. otrzymał obywatelstwo francuskie, przy którym zachował się polski zapis jego nazwiska⁴³.

W latach czterdziestych XX wieku Emil Henryk Szlechter zaczął prowadzić badania nad prawami antycznymi. Znajomość łaciny wyniósł z gimnazjum we Lwowie, gdzie języka tego uczyli Marian Młodnicki, Edward Hauser i Władysław Hreczkowski⁴⁴ i gdzie mógł też nadobowiązkowo uczyć się greki

³⁸ Kopie legitymacji POWN we Francji, Belgii i Holandii – Grupa Południe – przekazanych autorowi w korespondencji z 15 października 2014 r. ze zbiorów prof. Sophie Démare-Lafont

³⁹ Informacje o POWN na podstawie: *Encyklopedia wojskowa. Dowódcy i ich armie, historia wojen i bitew, technika woj-skowa*, N–Ż, s. 158.

⁴⁰ Pismo Komisarza francuskiego Rejonu Wojskowego w Tuluzie z 11 września 1944 r. Kopia w zbiorach autora.

⁴¹ Kopia pisma w zbiorach autora, przekazana przez prof. Sophie Démare-Lafont. W tym czasie Szlechter mieszkał w Tuluzie przy ul. Philippe Fernat 1.

⁴² Kopia zaświadczenia wystawionego przez Szefa Gabinetu Naczelnego Wodza z 3 września 1945 r., j.w.

⁴³ R. Beuer-Łajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

⁴⁴ Opublikował: Ladislaw Hreczkowski, *De Vergilii in Augustum animo*, Stryj, Nakł. Funduszu Naukowego, 1903.

pod kierunkiem Franciszka Harhali⁴⁵. Czy we Lwowie interesował się kulturą antyczną, pismem klinowym – trudno powiedzieć. Niewątpliwie zainteresowania historycznoprawne Emil przejawiał już w czasie studiów, gdyż nie wybrał seminarium z prawa obowiązującego, ale z prawa rzymskiego. Dostęp do języków semickich utarowała mu być może także nabyta w dzieciństwie znajomość hebrajskiego.

Józef Méléze-Modrzejewski zauważa, że przygoda Szlechter z prawami klinowymi zaczęła się w Tuluzie, gdzie spotkał dwóch uczonych, Georges Boyera (1896–1960) i Jeana Dauvilliera (1908–1983), „którzy go zachęcili do studiowania historii praw starożytnego Bliskiego Wschodu”⁴⁶.

W 1947 r. Emil Szlechter przygotował obszerną pracę o umowie spółki w Babilonii, Grecji i Rzymie, która ukazała się drukiem z przedmową prof. G. Boyera⁴⁷. W tym czasie Emil miał wykłady zleczone na uniwersytecie w Tuluzie⁴⁸. Jeszcze w 1947 r. Szlechter przeniósł się do Paryża i wkrótce dostał się do Narodowego Centrum Badań Naukowych (Centre National de la

Recherche Scientifique – CNRS), gdzie wspiał się do najwyższego szczebla „dyrektora badań” (*directeur de recherche*)⁴⁹. Wykłady zleczone odbywał w Instytucie Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa Uniwersytetu Paryskiego, ale nie stale, z powodu nikłej liczby słuchaczy. Prowadził natomiast żmudne badania, dokonywał przekładów na język francuski, komentował je i dużo publikował.

Emil Szlechter był członkiem licznych stowarzyszeń naukowych zajmujących się historią państwa i prawa – Société Internationale Fernand De Visscher pour l’Histoire des Droits de l’Antiquité (SIHDA), Société d’Histoire du Droit (SHD), Société Jean Bodin pour l’Histoire Comparative des Institutions w Brukseli i Commission Internationale pour l’Histoire des Assemblées d’États w Paryżu⁵⁰.

Prawdopodobnie pierwszym czasopiśmie, w którym Emil Szlechter publikował, był „Archiv Orientalni” (ArOr)⁵¹, ale w następnych latach opracowania jego ukazywały się głównie w „Revue internationale des droits de l’antiquité” (RIDA)⁵² oraz „Revue d’assyriologie et d’archéologie orientale” (RAAO)⁵³. Prace

⁴⁵ Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie.

⁴⁶ Korespondencja z prof. Józefem Méléze-Modrzejewskim z 15 października 2014 r., w zbiorach autora. Także: G. Cardascia, *In memoriam. Emile Szlechter (1906–1995)*, „Revue historique de droit français et étranger”, Vol. 73, No. 1, 1995, s. 157–158.

⁴⁷ E. Szlechter, *Le contrat de société en Babylonie, en Grèce et à Rome: étude de droit comparé de l’antiquité*, préf. de M. Georges Boyer, Librairie du Recueil Sirey, Paris 1947.

⁴⁸ Korespondencja z prof. Józefem Méléze-Modrzejewskim z 15 października 2014 r., por. G. Cardascia, *In memoriam. Emile Szlechter (1906–1995)*, s. 157.

⁴⁹ Korespondencja z prof. Józefem Méléze-Modrzejewskim z 15 października 2014 r., w zbiorach autora.

⁵⁰ G. Cardascia, *In memoriam. Emile Szlechter (1906–1995)*, s. 157.

⁵¹ E. Szlechter, *Essai d’explication des clauses: muttatam gullubu, abuttam sakânu et abuttam gullubu*, ArOr 1949, vol. 17, s. 391–418.

⁵² E. Szlechter, *La nature juridique de la clause qaqqadam kullu – rêšam kullu*, RIDA 1950, vol. 5, s. 477–507; G. Boyer, E. Szlechter, *Introduction bibliographique à l’histoire du droit suméro-akkadien II (1939–1955)*, RIDA 1956, vol. 3, s. 41–79; E. Szlechter, *Les anciennes codifications en Mésopotamie*, RIDA 1957, vol. 4, s. 73–92; *De quelques considérations sur l’origine de la propriété foncière privée dans l’ancien droit mésopotamien*, RIDA 1958, vol. 5, s. 121–136; *La nature juridique de la clause ana qabe en droit babylonien*, RIDA 1959, vol. 6, s. 77–105; *Le régime des sûretés personnelles à l’époque de la première dynastie de Babylone*, RIDA 1963, vol. 10, s. 77–90; *La „loi” dans la Mésopotamie ancienne*, RIDA 1965, vol. 12, s. 55–77; *Des droits successoraux dérivés de l’adoption en droit babylonien*, RIDA 1967, vol. 14, s. 79–106; *La procédure accusatoire en droit suméro-babylonien*, RIDA 1969, vol. 16, s. 73–102; *L’interprétation des lois babyloniennes*, RIDA 1970, vol. 17, s. 81–115; *Les lois néo-babyloniennes*, RIDA 1971, vol. 18, s. 42–107, vol. 19, s. 43–127, vol. 20, s. 43–50; *Les Lois d’Eshmunna*, RIDA 1978, vol. 25, s. 109–219; *Délits mettant en cause les liens conjugaux et familiaux en droits sumérien et babylonien*, RIDA 1985, vol. 32, s. 69–95; idem, *Le „Droit de propriété” et la „Possession” (Codex Hammurapi)*, „Revue internationale des droits de l’antiquité” 1987, vol. 34, s. 11–23.

⁵³ E. Szlechter, *Le code d’Ur-Nammu*, RAAO 1955, vol. 49, s. 169–177; *Le Code de Lipit-Ishtar (I)*, RAAO 1957, vol. 51, s. 57–

uczynego publikowane były też w „*Studia et documenta historiae et iuris*” (SDHI)⁵⁴, „*Oriens Antiquus*”, „*Orientalia*”, „*Revue d'histoire et de philosophie religieuses*” i innych czasopismach fachowych⁵⁵. Wiele cennych prac Szlechter opublikował w serii „*Publications de l'Institut de Droit Romain de l'Université de Paris*”. Artykuły zamieszczał też w innych seriach wydawniczych i w pracach zbiorowych⁵⁶.

Z nauką polską po wojnie Emil Szlechter w zasadzie nie utrzymywał kontaktu. Jako znawca prawa starożytnego Bliskiego Wschodu został natomiast zaproszony przez Henryka Kupiszewskiego i Józefa Modrzejew-

skiego do udziału w wydaniu dedykowanego wybitnemu polskiemu papirologowi i znawcy prawa rzymskiego Rafałowi Taubenschlagowi specjalnego zeszytu czasopisma „*EOS*” z 1956 r. Józef Modrzejewski wspomina⁵⁷, że kontaktu bezpośredniego wówczas nie było, ale artykuł Emil Szlechter przesał i został on opublikowany⁵⁸.

Do najważniejszych prac Emila Szlechter należą *Tablettes juridiques de la Ire Dynastie de Babylone*⁵⁹, *Tablettes juridiques et administratives de la IIIe Dynastie d'Ur et de la Ire Dynastie de Babylone*⁶⁰ oraz wydania antycznych kodyfikacji jak Kodeks Ur-Nammu⁶¹, Kodeks Lipit-

82 i 177–196; *Le Code de Lipit-Istar*, RAAO 1958, vol. 52, s. 74–90; *Le colonat partiaire à Suse et le Code de Hammurapi*, RAAO 1961, vol. 55, s. 113–134; *Effets de la captivité en droit assyro-babylonien*, RAAO 1963, vol. 57, s. 181–192; *Essai d'explication du terme Zêrânu*, RAAO 1963, vol. 57, s. 57–63; *Effets de la captivité en droit assyro-babylonien*, RAAO 1964, vol. 58, s. 23–35; *Quatre textes administratifs de Lagash*, RAAO 1965, vol. 59, s. 111–114; *Nouveaux textes législatifs sumériens*, RAAO 1967, vol. 61, s. 105–126; *Nouveaux textes législatifs sumériens*, RAAO 1968, vol. 62, s. 147–160.

⁵⁴ M.in. *Revue critique des droits cunéiformes*, SDHI XXII, 1956, s. 478–499.

⁵⁵ E. Szlechter, *Le prêt dans l'Ancien Testament et dans les codes mésopotamiens d'avant Hammourabi*, „*Revue d'histoire et de philosophie religieuses*” (RHPR) 1955, vol. 35, s. 16–25; *Le cautionnement dans le contrat de louage de services en droit babylonien (F 19 et M 57)*, „*Rivista degli studi orientali*” (RSO) 1957, vol. 32, s. 667–674; *Tablettes juridiques cunéiformes conservées au Musée de l'Université de Manchester*, „*Manchester Cuneiform Studies*” 1958, vol. 8 SUPPLEMENT, s. 1–8; *Effets de l'absence (volontaire) en droit assyro-babylonien*, *Urartäische Bauten in den Königsinschriften*, „*Orientalia*” 1965, vol. 34, s. 289–311; *Inscriptions conservées au Musée Fitzwilliam à Cambridge*, „*Oriens Antiquus*” 1966, vol. 5, s. 149–156.

⁵⁶ E. Szlechter, *Le prêt dans l'Ancien Testament et dans les Codes mésopotamiens d'avant Hammourabi*, (w:) *La Bible et l'Orient: travaux du premier congrès d'archéologie et d'orientalisme bibliques (Saint-Cloud 23–25 avril 1954)*, Paris: Presses Universitaires de France 1955, s. 16–25; *La saisie illégale dans les lois d'Eshnunna et dans le code Hammurabi*, (w:) *Studi in Onore di P. De Francisci*, vol. I, Milano 1956, s. 272–281; *Tablettes juridiques inédites du Musée d'Art et d'Histoire de Genève*, (w:) *Comptes-Rendus des séances de l'année, 1957*, s. 215–223; *Tablettes juridiques cunéiformes du Musée de l'Université de Manchester*, (w:) *Comptes-Rendus des séances de l'année, 1959*, s. 77–85; *Tablettes juridiques cunéiformes du Musée Fitzwilliam de Cambridge*, (w:) *Comptes-Rendus des séances de l'année, 1960*, s. 224–233; *Inscription funéraire babylonienne conservée au Musée Fitzwilliam à Cambridge*, (w:) *Comptes-Rendus des séances de l'année, Janvier-Juin 1965*, s. 429–441. *Le statut juridique de la veuve dans la Mésopotamie ancienne*, (w:) XVIII. *Deutscher Orientalistentag*, Voigt Wolfgang, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag 1974, s. 45–61; *Le droit égyptien dans le cadre du droit comparé (droit babylonien)*, (w:) *Le droit égyptien ancien*, Aristide Théodoridès ed., Bruxelles: Institut des Hautes Études de Belgique 1974, s. 207–216; *Les sûretés personnelles dans le droit suméro-akkadien*, (w:) *Les sûretés personnelles. Première partie: synthèse générale, civilisations archaïques, antiques, islamiques et orientales*, Bruxelles: Editions de la Librairie Encyclopédique 1974, s. 173–221; *Code théodosien – Codes mésopotamiens*, „*Accademia Romanistica Constantiniana*” (Collectif. – Italy: Maggioli Editore) 1983, s. 49–58.

⁵⁷ Korespondencja z prof. Józefem Mëlze-Modrzejewskim z 19 stycznia 2015 r, w zbiorach autora.

⁵⁸ E. Szlechter, *Neuf tablettes juridiques datées du règne d'Abi-eshuh*, „*EOS*” 1956, vol. XLVIII, fasc. 1, s. 89–101.

⁵⁹ E. Szlechter, *Tablettes juridiques de la Ire Dynastie de Babylone conservées au Musée d'Art et d'Histoire de Genève: Première partie: Planches*, Paris: J.-B. Sirey 1958, ss. 70, *Deuxième partie: Transcription – Traduction – Commentaire*, Paris: J.-B. Sirey 1958, ss. XII + 207 (Publications de l'Institut de Droit Romain de l'Université de Paris 16).

⁶⁰ E. Szlechter, *Tablettes juridiques et administratives de la IIIe Dynastie d'Ur et de la Ire Dynastie de Babylone: Conservées au Musée de l'Université de Manchester et, à Cambridge, au Musée Fitzwilliam, à l'Institut d'Etudes Orientales et à l'Institut d'Égyptologie*, Tome I: *Planches*, Paris: J.-B. Sirey 1963, ss. 69; Tome II: *Transcription – Traduction – Commentaire*, Paris: J.-B. Sirey 1963, ss. XI+237 (Publications de l'Institut de Droit Romain de l'Université de Paris 21).

⁶¹ E. Szlechter, *Le code d'Ur-Nammu*, RAAO 1955, vol. 49, s. 169–177.

Isztar⁶², prawo z Esznunny⁶³ czy Kodeks Hammurabiego⁶⁴, a także opracowanie o prawie sumeryjskim pt. *Les lois sumériennes*⁶⁵. Profesor Méléze-Modrzejewski zauważa, że „wydania wielkich kodyfikacji, jak Prawa z Esznunna lub Kodeks Hammurabiego, zasługują na wielkie uznanie, w szczególności wśród historyków prawa, którzy nie mają bezpośredniego dostępu do źródeł w piśmie klinowym”⁶⁶.

W latach 80. XX wieku z inicjatywy Emila Szlechter (CNRS) i prof. Guillaume’a Cardascii (Uniwersytet Paris II) zaczęto publikować bibliograficzne kroniki praw klinowych (*Chroniques bibliographiques de droits cunéiformes*) w „Revue Historique de Droit Français et Etranger” (RHD)⁶⁷.

Emil Henryk Szlechter pracował naukowo niemal do końca życia. Od lat pięćdziesiątych towarzyszyła mu druga żona H. (Hildegarda) V. Beuer-Szlechter. Zmarł w dniu swoich 89. urodzin, 14 stycznia 1995 r. w Paryżu⁶⁸. Spoczął obok żony na paryskim cmentarzu Montparnasse⁶⁹.

Profesor Sophie Démare-Lafont, wybitna znawczyni tzw. prawa klinowego, zauważa: „Mało osób osobiście zna historię E. Szlechter, nie zawierał on żadnych znajomości (innych niż naukowe) z asyriologami. Jego prace nie

wywołały zbyt wielu komentarzy. Jego wydania ustaw albo źródeł były cytowane przez frankofonów aż do lat 80., ale artykuły cytowano już znacznie rzadziej”. Jak zauważa uczona, dziś nawet wśród francuskich naukowców zajmujących się tzw. prawami klinowymi dominują tłumaczenia angielskie, dlatego prace Szlechter są coraz mniej przywoływane⁷⁰.

W 70. rocznicę wyzwolenia KL Auschwitz, w Międzynarodowym Dniu Pamięci o Ofiarach Holokaustu, przywołujemy nie tylko tych, którzy zostali zamordowani przez realizatorów zbrodniczej ideologii niemieckiej, ale i tych, którzy przeżyli, choć tak wiele w nich umarło; tych, którzy pozostali, choć już nie ci sami; tych porażonych Holokaustem. Zapewne liczni z nich zamknęli się przed światem i skryli się w zaciszu bibliotek, poświęcili nauce – tak było z przedwojennym polskim adwokatem we Lwowie Emilem Henrykiem Szlechterem.

Za konsultacje i okazaną pomoc w trakcie pracy nad artykułem uprzejmie dziękuję Panu Profesorowi Józefowi Méléze-Modrzejewskiemu, Pani Profesor Sophie Démare-Lafont z Paryża oraz Panu Reinholdowi Beuer-Tajovskemu z USA. Za pomoc w kwerendzie archiwalnej w DALO dziękuję Panu dr. Ihorowi Zemanowi.

⁶² E. Szlechter, *Le Code de Lipit-Ishtar (I)*, RAAO 1957, vol. 51, s. 57–82 i 177–196; *Le Code de Lipit-Ishtar*, RAAO 1958, vol. 52, s. 74–90.

⁶³ *Les lois d’Eshnunna: Transcription, traduction et commentaire*, Paris: J.-B. Sirey 1954, ss. 142 (Publications de l’Institut de Droit Romain de l’Université de Paris, 12).

⁶⁴ E. Szlechter, *Codex Hammurapi*, Roma: Pontificia Università Lateranense 1977, ss. 212 (w serii Pontificium Institutum Utriusque Iuris: Studia et Documenta, 3).

⁶⁵ E. Szlechter, *Les lois sumériennes*, Rome: Pontificia Universitas Lateranensis 1983, ss. 136.

⁶⁶ Korespondencja z prof. Józefem Méléze-Modrzejewskim z 17 października 2014 r., w zbiorach autora.

⁶⁷ „La publication des Chroniques bibliographiques de droits cunéiformes dans la Revue Historique de Droit Français et Etranger (RHD) a commencé dans les années 80, à l’initiative des Professeurs G. Cardascia (Paris II) et E. Szlechter (CNRS)” – wspomina redaktor serii prof. S. Démare-Lafont. <http://chroniqueassyrio.free.fr/> (dostęp: 16 stycznia 2015 r.).

⁶⁸ Profesor Wydziału Prawa w Paryżu i kolega Szlechter Guillaume Cardascia poświęcił mu wspomnienie na łamach prestiżowego periodyku historycznoprawnego – G. Cardascia, *In memoriam. Emile Szlechter (1906–1995)*, „Revue historique de droit français et étranger”, Vol. 73, No. 1, 1995, s. 157–158.

⁶⁹ R. Beuer-Tajovsky, *The Three Lives of the Polish War Hero Emile H. Szlechter*.

⁷⁰ Korespondencja z Sophie Démare-Lafont z 17 października 2014 r., w zbiorach autora. Zob. też na temat Szlechter: S. Démare-Lafont, *De Vincent Scheil à Guillaume Cardascia. Un siècle d’assyriologie juridique française*, (w:) Ch. Lauranson-Rosaz et D. Deroussin (red.), *Mélanges en l’honneur du professeur Nicole Dockès*, Paris, 2014, s. 191–206, szczególnie s. 197–199.